

СУЧАСНА БІБЛІОТЕКА ВНЗ: МОДЕЛІ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

Т.О.Колесникова

Розглянуто питання формування нових моделей розвитку і вдосконалення бібліотек вищих навчальних закладів. Наведено перелік моделей бібліотек та сформовано їхні основні ознаки. Розроблено структуру моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ.

Ключові слова: *бібліотека вищого навчального закладу, модель розвитку бібліотеки, інформатизація бібліотек, структура моделі інформатизації бібліотеки.*

The problems of the formation of new development patterns and the problems of the improvement of the higher educational institutions were considered. It was given the enumeration of the library patterns and their main features were formed. The structure of the informatization pattern of the library of the higher educational institution was carried out.

Актуальність даної теми зумовлена появою нових вимог до бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ), які в умовах глобальної інформатизації суспільства стають пов'язаними із загальними інформаційними інфраструктурами: телекомунікаційними, інформаційними та обчислювальними ресурсами. Системно-інтеграційні ознаки в процесах інформатизації бібліотек ВНЗ визначають їхню діяльність у формуванні комунікаційної єдності, завдяки якій відбувається реалізація суспільних функцій бібліотек у сферах документальної, інформаційної та когнітивної комунікацій. Таким чином, за умови змін основних складових своєї діяльності, до яких традиційно відносять: фонди, каталоги, бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування, методичну роботу, матеріально-технічна базу, кадри, управління, книгозбірні вишів, залишаючись елементом духовного виробництва суспільства і маючи ознаки бібліотеки як інформаційного центру, перетворюються на нові організаційно-функціональні елементи ВНЗ, створюючи різні моделі бібліотек. При цьому надзвичайно важливим елементом моделювання є розробка структурної моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ.

Висвітлення питань формування нових моделей розвитку і вдосконалення книгозбірні, які за головну мету мають передбачення активної участі бібліотеки в підвищенні якості освітнього і науково-дослідного процесів у закладі освіти на основі удосконалення системи їхньої інформаційної підтримки і розширення власних інформаційно-інтелектуальних активів потребує звернення до праць теоретиків та практиків бібліотечно-інформаційної справи, наукові та практичні наробітки яких допомагають дослідити розвиток процесів моделювання в умовах відсутності в Україні модельного стандарту бібліотеки вишу.

Стаття має за мету визначення основних моделей бібліотек України та світу і розроблення структури моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ в умовах їхніх трансформацій.

До теоретичних аспектів розкриття теми дослідження належить визначення поняття *модель*, яке в загальному вигляді розглядається як зразок, що відтворює, імітує будову і дію об'єкта та використовується для одержання нових знань про цей об'єкт [1]. Відповідно до бібліотеки ВНЗ, повна модель її як системи є комбінацією кількох локальних моделей, що відображають відібрані підсистеми. Її створення передбачає вирішення кількох якісно нових складових. Ними є, приміром, розробка таких моделей бібліотек: організаційної (структурно-функціональної), технологічної, ресурсної, фінансово-економічної. Технологічні моделі, які функціонують на базі традиційних, автоматизованих або інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), мають схожий набір підсистем. Вони відрізняються змістом окремих компонентів (номенклатурою обладнання, кадровим складом, асортиментом продукції та послуг тощо). Наприклад, інформаційні ресурси традиційних технологій представлені

друкованими матеріалами, в автоматизованих технологіях представлені друковані та електронні матеріали і електронний каталог, на базі ІКТ представлені лише електронні ресурси [2].

В Україні не існує модельного стандарту бібліотеки вишу, але сьогодні вона позиціонується як інтегрований інтелектуальний простір, заповнений різноманітними інформаційними ресурсами та засобами інформаційної взаємодії [3, 16]. Тому є всі підстави розглядати її як головний системоутворюючий елемент, де генерується інформаційно-освітнє та соціокультурне середовище закладів освіти.

Про необхідність створення нових моделей університетських бібліотек, здатних надати максимально сфокусовану інформаційну послугу студенту, викладачу і науковцю, та розробку нових інформаційних стратегій з оптимальним використанням нових ІТ-технологій існує багато наукових наробіток, представлених як вітчизняними фахівцями, так і закордонними теоретиками та практиками бібліотечно-інформаційної справи [2-16].

Бібліотека ВНЗ, надаючи користувачеві інформаційні послуги високої якості, забезпечуючи оперативне обслуговування і релевантність інформації, надаючи всі сучасні види сервісу (друковані копії, CD, DVD, web-доступ, доступ до баз даних тощо), навчаючи користувача формулювати інформаційні запити, знаходити, оцінювати та використовувати набуту інформацію, організовуючи творчі заходи з метою натхнення читачів/користувачів на вивчення, дослідження та відкриття, дозволяє розширити межі інтелектуального розвитку студента, викладача і науковця.

Обґрунтування створення однієї з нових моделей функціонування та розвитку бібліотеки ВНЗ – *«Бібліотека – інформаційний інтелект-центр»*, наведемо на прикладі книгозбірень Дніпропетровської області.

Особливістю Дніпропетровського регіону є його визнання як центру космічної галузі, металургійної, хімічної, гірничо-переробної промисловості, машинобудування, розвинутого агропромислового комплексу та потужного транспортного вузла України. Тому важливим завданням сьогодення є формування інтелектуальної еліти, здатної очолити, розвивати, вдосконалювати виробничі, наукові, освітні, культурні процеси регіону та країни. На території області функціонують 83 виші, в яких навчаються понад 160000 студентів. З них – 20 університетів, академій і інститутів III-IV рівнів акредитації, де навчаються понад 101000 студентів. Навчання проводять більше 11000 викладачів, з яких майже 900 мають вчений ступінь докторів наук, 3500 доцентів, які мають вчений ступінь кандидатів наук. Найбільш розвинені виші, як і провідні університети світу, під впливом факторів інноваційного розвитку перетворюються на економічні корпорації, пов'язані з наукомістким виробництвом і поширенням знань. У таких ВНЗ усі ланки університетських структур самовизначаються за ознаками конкурентоспроможності й прибутковості. Організаційна форма для такої інтеграції ґрунтується на ідеї дослідницьких університетів, які створюють єдине освітне-наукове середовище, де наука передає для навчання останні досягнення, формуючи передовий зміст освіти. Освітня компонента, в свою чергу, наповнює наукову сферу інтелектуальною молоддю з метою підготовки майбутніх учених, які володіють сучасною методологією науки. У таких університетах практично зникає межа між дослідженнями і дипломною/курсуюю роботою, між викладачем та вченим [4, 11].

Саме тому бібліотеки цих закладів одними з перших серед структурних підрозділів зазнають еволюційних трансформацій у напрямі змін технологічного, структурного, організаційного та функціонального устрою, і, забезпечуючи інформаційну підтримку у формуванні інтелектуальної еліти суспільства та залишаючись центрами духовного і інтелектуального спілкування і культури, формують нову модель функціонування та розвитку *«Бібліотека – інформаційний інтелект-центр»* (БІЦ) [5]. Прикладом такої діяльності є науково-технічна бібліотека Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту (ДНУЗТ) імені академіка В.Лазаряна, пріоритетність розвитку якої була підтверджена окремим пунктом Програми комп'ютеризації та інформатизації ДНУЗТ на 2007-2011 рр. під назвою *«Розвиток бібліотеки як інформаційного інтелект-центру*

університету» і передбачає створення на її базі єдиного інформаційного простору: книг, періодичних та продовжуваних видань, креслень, наукових звітів НДР, медіаресурсів, комп'ютерних технологій тощо. Таким чином, можна стверджувати, що БІЩ є новою моделлю бібліотеки і, як наслідок цього, новим організаційно-функціональним елементом вишу, завданням якого стає керування процесами функціонування інформаційного середовища закладу освіти через координацію документообігу і документозбереження, створення електронного інформаційного ресурсу, організацію доступу до нього, формування умов інформаційного споживання, розвиток інформаційної культури користувачів [5].

Розвиток нової моделі бібліотеки «*Бібліотека – центр інформаційної грамотності*», де, враховуючи різке зростання педагогічного аспекту, бібліотека стає центром е-навчання, існує в окремих європейських ВНЗ, таких як університет Преторії в Південно-Африканській республіці та Каролінський університет у Швеції [6, 7]. Педагогічна модель розвитку бібліотеки, обумовлена її інформатизацією, передбачає, з одного боку, навчання студентів та докторантів основам інформаційної культури, з другого, стимулює розвиток бібліотечних функцій з обслуговування користувачів. Поміж тим, відбувається розвиток нових форм співробітництва бібліотекарів-викладачів з ІТ-викладачами навчальних закладів. Така педагогічна діяльність бібліотеки приносить суттєві матеріальні прибутки університетам. Наприклад, бібліотека Каролінського університету Стокгольма (Швеція), організовуючи курси з розвитку інформаційної культури не тільки власним студентам і докторантам, а і фахівцям медичної галузі королівства, включаючи бібліотекарів, заробляє близько 1,1 млн шведських крон за рік (це приблизно 140 тис. доларів або 1 мільйон гривень) [7].

Модель «*Бібліотека – інформаційний ресурсний центр*», позиціонується як банк ідей в деяких університетах Швеції, Хорватії та Росії [7, 8, 9]. Ця модель передбачає виконання бібліотеками функцій інституційних репозитаріїв як майдану для демонстрації всієї наукової продукції: наукових тез та дисертацій, звітів про науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи, праць конференцій та препринтів тощо.

Поява медіадокументів призвела до того, що, наприклад, у Франції деякі книгозбірні відмовилися від назви *бібліотека* і отримали статус *Медіатек*. Це пов'язано з тим, що поняття *медіа* розповсюджується на всі види документів і, перш за все, на твори друку. У французьких медіатеках твори друку становлять до 70% фонду; інша частина складається з аудіовізуальних та електронних документів. При цьому найбільш престижну свою задачу медіатеки вважають у залученні користувачів до читання саме друкованої книги [10, 352].

Цікавою є ідея українських науковців Л. Костенка та М. Сороки щодо створення в майбутньому такої моделі як «*Бібліотека – інфополюс*», поява якої буде об'єктивно зумовлена фактом домінування в інформаційному суспільстві документних потоків на електронних носіях і виокремленням у бібліотечній сфері центрів – генераторів інформації [11].

Поступово стає актуальною і модель «*Бібліотека – інформаційний медіа-центр*», пов'язана з переходом провідних ВНЗ на новий рівень інформатизації з використанням інформаційно-комунікаційних технологій на найвищому їхньому рівні – медіа [15].

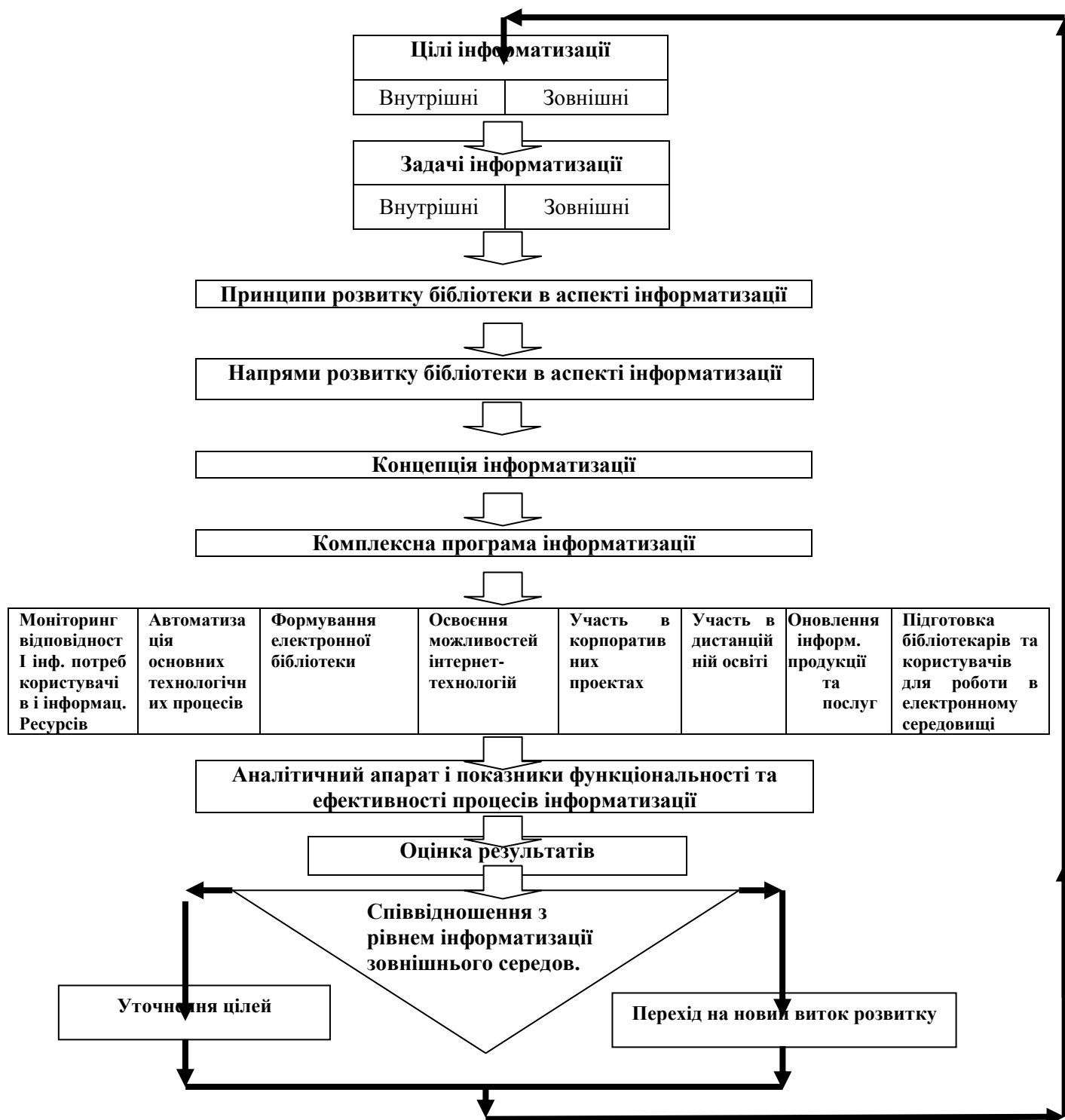
Концепція розвитку схожа з концепцією моделі «*Бібліотека – інформаційний інтелект-центр*» притаманна університетським бібліотекам Міннесоти (США), які розглядаються як стратегічний актив вишу, що забезпечує інтелектуальне лідерство та екстраординарні інформаційні дослідження в напрямку поширення знань. Їхня місія – спонукання читачів/користувачів на вивчення, дослідження та відкриття через надання інформаційних ресурсів і послуг, співпрацю, експертизу [16].

Будь-яка модель сучасної бібліотеки ВНЗ має всі ознаки інформаційного центру. А її місія залежить від зовнішньої та внутрішньої ситуації, навколишнього середовища, пошуку нових підходів до організації основних напрямків діяльності, використання інновацій у поєднанні з практичним досвідом тощо. Всі моделі книгозбірень ВНЗ мають право на існування, але в назві моделі не повинно бути відмови від слова *бібліотека*. Бо саме воно асоціюється у читачів/користувачів зі скарбницею інтелектуального, культурного та духовного надбання людства.

Та чи інша модель бібліотеки, яка еволюціонує в гуманітарному, технократичному або технократично-гуманітарному напрямку, потребує врахування специфіки вишу, особливості сучасного стану процесів інформатизації в регіоні та країні, світових процесів бібліотечно-інформаційного розвитку. Окрема модель розвитку бібліотеки передбачає свою модель інформатизації. Під моделлю інформатизації в даній концепції ми розуміємо систему цілей, завдань, засобів, технологій і результатів інформатизації, яка, відображаючи процес інформатизації, дозволить досліджувати, управляти та прогнозувати розвиток процесів інформатизації в бібліотеці. При цьому відбувається забезпечення спадкоємності в застосуванні традиційних, автоматизованих і інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Це є можливим, наприклад, за рахунок того, що компонентна структура ІКТ в технологічній моделі бібліотеки ВНЗ, яка включає технічні (апаратні та комунікаційні) і програмні засоби, інформаційні і кадрові ресурси, нормативну базу й інформаційні продукти/послуги, що представлені на інформаційному ринку, зберігає зміст виробничих бібліотечних процесів, але змінює алгоритми їхньої реалізації [2].

Ураховуючи вищезгадане, можемо представити *структуру моделі інформатизації* бібліотеки вищого навчального закладу (*Схема*).

Структура моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ

Поміж тим, треба враховувати, що така модель інформатизації бібліотеки ВНЗ, як і будь-яка інша, потребує: або уточнення цілей і завдань, якщо її показники не відповідають показникам інформатизації зовнішнього середовища, і передбачає доробку моделі; або переходу на новий виток розвитку, що визначає постановку нових цілей і завдань.

Результатом проведеного дослідження стало досягнення поставленої мети щодо визначення основних моделей функціонування та розвитку бібліотек України і світу та розроблення структури моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ в умовах їхніх трансформацій.

Розроблена структура моделі інформатизації бібліотеки ВНЗ ґрунтується на тому, що в умовах сьогодення створення будь-якої моделі формування, розвитку і вдосконалення книгозбірні передбачає її трансформацію як інформаційного центру закладу освіти на основі органічного включення нових інформаційних технологій в освітній процес, забезпечення оптимального поєднання традиційних ресурсів і електронних носіїв інформації, включаючи Інтернет.

Використана література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Боброва Е.И. Информационно-коммуникационные технологии в деятельности библиотеки вуза: автореф. дис. ...канд. пед. наук / Е.П.Боброва. – Кемерово, 2007.
3. Лебедюк О. Бібліотека ВНЗ як центр довідково-інформаційного обслуговування студентів / О.Лебедюк // Вісник Книжкової палати. – 2008. – № 11. – С. 15-17.
4. Півняк Г. Національний гірничий університет: відповідність часу / Г.Півняк // Вища школа. – 2009. – № 2. – С. 3-14.
5. Колесникова Т.О. Інформатизація як умова системних змін в бібліотеках ВНЗ [текст] / Т.О.Колесникова // Вісник Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Вип. 26. – X. : ХДАК, 2009. – С. 165-173.
6. Agyei V. From libraries to e-learning centres: a South African library experience [Virtual Resource] / Vivian Agyei // World Librarian and Information Congress: 73rd IFLA General Conference and Council, 19-23 August 2007. – 7 p. – Access Mode: <http://www.archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/111-Agyei-en.pdf>
7. Herron D. Pedagogical development at Karolinska Institute University Library (KIB) – a management perspective [Virtual Resource] /David Herron. – 8 p. – Access Mode: http://vefir.unak.is/ckiii/dh_kib_paper-iceland2003.pdf
8. Mihalić M. A Model of the University of Zagreb library system [Virtual Resource] / urednica i koordinatrica projekta Marina Mihalić ; suradnici na projektu Sonja Avalon ... [et al.]. – 15 p. – Access Mode: <http://www.nsk.hr/UserFiles/File/dokumenti/tempus/knjiga%20modeli.pdf>
9. НГПУ: Библиотека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nnspu.ru/libraru>
10. Столяров Ю.Н. Эволюция библиотечного фондоведения [текст] / Ю.Н.Столяров, Н.Н.Кушнаренко, А.А. Соляник. – М. : «Издательство ФАИР», 2007. – 688 с.
11. Костенко Л. Й. Бібліотека інформаційного суспільства [текст] / Л.Й.Костенко, М.Б.Сорока // Бібл. Вісник. – 2002. – № 3. – С. 38-41.
12. Fichter D. Library 2.0 [Virtual Resource] / Darlene Fichter. – Access Mode: <http://www.flicr.com/photos/fichter/114899622/>
13. Солов'яненко Д. Бібліотека 2.0 – концепція бібліотеки другого покоління [текст] / Д.Солов'яненко. – Бібл. Вісник. – 2007. – № 5. – С. 10-20.
14. Pienaar H. Development of a Library 2.0 service model for an African library [Virtual Resource] / Heila Pienaar, Ina Smith // World Librarian and Information Congress: 73rd IFLA General Conference and Council, 19-23 August 2007. – 7 p. – Access Mode: http://www.archive.ifla.org/IV/ifla73/papers/146-Pienaar_Smith-en.pdf
15. Бабинская, Н.И. От традиционной библиотеки к информационному медиа-центру [Текст]/ Н.И.Бабинская // Международная конференция «Крым 2005». Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: материалы конф. – Судак, 2005.
16. University of Minnesota Profile (ARL) [Virtual Resource]. – 6 p. – Access Mode: <http://www.directors.arl.org/files/uminnesota.pdf>.